



הכנסת

מרכז המחקר והמידע

נתונים על הירידה מן הארץ

מוגש לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

כתיבה: נעמי מי-עמי, חוקרת

אישור: שמוליק חזקיה, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

א' באב תשס"ו

27 ביולי 2006

1. תמצית

מסמך זה נכתב לקראת ישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות בנושא הירידה מישראל. במסמך נבחנים שיעורי ההגירה של קבוצות אוכלוסייה שונות מישראל על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומקורות אחרים. נמצא כי שיעור היורדים בקרב העולים מחבר המדינות גבוה בהרבה משיעור היורדים בקרב הישראלים הוותיקים (7.4 מכל 1,000 עולים מחבר המדינות ירדו מישראל בשנת 2002, לעומת 1.5 מכל 1,000 ילידי ישראל).¹ יתר על כן, שיעור היורדים בקרב העולים מחבר המדינות גדל עם השנים, וכמעט הוכפל משנת 1990 עד שנת 1997. במסמך יוצגו אלה:

- נתונים על מספרם הכולל של היורדים מישראל לעומת מספר העולים;
- נתונים על הירידה בקרב ילידי ישראל;
- נתונים על הירידה בקרב העולים החדשים;
- מידע על "בריחת מוחות" מישראל;
- מידע על הגורמים המרכזיים לירידה מישראל.

2. נתונים על מספרם הכולל של היורדים מישראל

אומדן מספר היורדים בחישובי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מבוסס על ההפרש בין מספר הישראלים היוצאים מהמדינה לפרק זמן של יותר משנה ובין מספר הישראלים החוזרים אליה לאחר שהות של שנה לפחות בחו"ל. הפרש זה מייצג את מספר הישראלים שנשארו בחו"ל.

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על מספרם הכולל של היורדים מהארץ בשנים 2000–2004 לעומת מספר העולים:

השנה	מספר היורדים	מספר העולים
2000	12,900	60,192
2001	19,400	43,580
2002	19,000	33,567
2003	16,300	23,268
2004	14,200	20,898

¹ יהודים בלבד.

עדיין אין הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נתונים על הירידה בשנים 2005 ו-2006, שכן הנתונים על ירידה מהארץ מעובדים רק כעבור 15 חודשים מהיציאה מהארץ.²

3. נתונים על הירידה בקרב ילידי ישראל

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על ירידת יהודים ילידי ישראל³

השנה	מספר היורדים	שיעורם ל-1,000
1996	3,134	1.1
1997	3,599	1.2
1998	4,000	1.3
1999	4,674	1.5
2000	3,529	1.1
2001	5,701	1.8
2002	5,132	1.5

² הנתונים על מספר היורדים נמסרו על-ידי הגב' מרינה שפס, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיחות טלפון, 22 ביוני ו-30 ביולי 2006. הנתונים על מספר העולים הם מתוך: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנתון סטטיסטי לישראל 56, 2005.

³ את הנתונים מסרה הגב' מירית הוכמן-כהן מהמרכז למידע סטטיסטי בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 17 ביולי 2006. מספר היורדים (לפי הלשכה) הוא ההפרש בין מספר החוזרים לארץ מקבוצת ילידי ישראל ומספר היוצאים ממנה באותה שנה.

4. נתונים על הירידה בקרב העולים החדשים

שיעור הירידה בקרב העולים החדשים גבוה משיעור הירידה בקרב אזרחי ישראל הוותיקים.⁴

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על ירידת יהודים שעלו בשנות ה-90 מברית-המועצות (דאז) ומחבר המדינות:⁵

השנה	מספר היורדים	שיעורם ל-1,000
1996	3,763	7.4
1997	3,240	6.1
1998	3,155	5.7
1999	2,609	4.5
2000	3,022	5.1
2001	3,972	6.6
2002	4,406	7.4

במחקר שנערך באגף לתכנון ולמחקר של המשרד לקליטת העלייה⁶ ופורסם בפברואר 2004 הוצגו נתונים על הירידה בקרב מי שעלו לישראל מחבר המדינות בתקופה שבין 1 בינואר 1989 ובין 31 בדצמבר 2002. הנתונים הם על עולים שיצאו מהארץ ולא חזרו עד 31 בדצמבר 2003.

⁴ אריק גולד ועומר מואב, בריחת המוחות מישראל, "מרכז שלם" – המכון הכלכלי-חברתי, מאי 2006. עובדה זו בולטת גם בהשוואת נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בטבלה שלעיל על שיעור הירידה בקרב ילידי ישראל עם הנתונים שבטבלה שלהלן על שיעורי הירידה בקרב עולים מברית-המועצות לשעבר.

⁵ את הנתונים מסרה הגב' מירית הוכמן-כהן מהמרכז למידע סטטיסטי בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 17 ביולי 2006. מספר היורדים (לפי הלשכה) הוא ההפרש בין מספר העולים באותה שנה מקבוצה זו ובין מספר המהגרים ממנה.

⁶ שמואל אדלר, הירידה בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר שעלו בתקופה שבין 1.1.89 ובין 31.12.02, המשרד לקליטת העלייה – האגף לתכנון ולמחקר, פברואר 2004.

עיקרי הממצאים שעלו במחקר:

- בתקופה שנבדקה ירדו מהארץ כ-72,000 (7.6%) מתוך כ-939,000 עולים, 9,100 מהם היגרו לרפובליקה הרוסית ו-5,250 היגרו לאוקראינה.
- שיעורי הירידה בקרב העולים מחבר המדינות גדלו במשך השנים: 3.8% מכלל מי שעלו לישראל בשנת 1990 ירדו בתוך החמש השנים הראשונות לשהייתם בארץ; 6.7% מכלל מי שעלו לישראל בשנת 1997 ירדו בתוך חמש השנים הראשונות לשהותם בארץ.
- שיעור הירידה בקרב העולים הלא-יהודים מחבר המדינות הוא יותר מכפול משיעורם בקרב העולים היהודים.⁷
- שיעור ניכר מהעולים היו בעלי מקצוע בטרם עלו לארץ (61.5% מכלל הגברים ו-55.7% מכלל הנשים), ובתוך קבוצה זו 38.2% מכלל הגברים ו-36% מכלל הנשים היו בעלי מקצועות מדעיים ואקדמאים ו-27.5% מכלל הגברים ו-38.7% מכלל הנשים היו בעלי מקצועות חופשיים וטכניים.

5. "בריחת מוחות" מישראל

במחקר חדש על "בריחת המוחות" מישראל שערכו חוקרים מהאוניברסיטה העברית בעבור המכון הכלכלי-חברתי ב"מרכז שלם"⁸ נבדקו שיעורי הירידה מהארץ בשנים 1995–2002 על-פי תעסוקה, הכנסה, מצב משפחתי וותק בארץ. המחקר נעשה על בסיס מפקד האוכלוסין של שנת 1995, בצירוף אינדיקציה על מצב הירידה מהארץ בשנת 2002. המחקר נעשה על קבוצת הגיל 30–50.⁹

עיקרי הממצאים:

- **בקרב האוכלוסייה המשכילה בישראל – בעלי תואר בוגר ומעלה – הנטייה לרדת מהארץ רווחת יותר מאשר בקרב בעלי ההשכלה הנמוכה.**

במחקר נבדקו שתי קבוצות גיל: 30–40 ו-40–50.

⁷ על-פי דוח שמסר נציג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות ב-21 בינואר 2004.

⁸ אריק גולד ועומר מואב, *בריחת המוחות מישראל*, "מרכז שלם" – המכון הכלכלי-חברתי, מאי 2006.

⁹ המחקר התמקד בגיל שמעל 30 כדי להוציא מהמדגם את רוב האזרחים שעדיין נתונים בשלבי רכישת השכלה וכדי להימנע מלכלול בו צעירים שמטיילים בעולם לאחר השירות הצבאי, לעתים תקופה ארוכה משנה. נוסף על כך, החוקרים מצאו כי הגיל המרכזי לקבלת ההחלטה לרדת מהארץ הוא מתחת ל-40.

ממצאים על קבוצת הגיל 30–40 :

- בשנים שנבדקו במחקר (1995–2002) היה שיעור היורדים מהארץ בקרב מי שלא סיימו לימודים תיכוניים כ-0.8%.
- שיעור היורדים מהארץ בקרב מי שסיימו לימודי תיכון ואינם בעלי תואר אקדמי היה נמוך מ-1%.
- שיעור היורדים בקרב בעלי תואר בוגר היה כ-1.58%.
- שיעור היורדים בקרב בעלי תואר מוסמך ומעלה היה גבוה מ-3.8%.

ממצאים על קבוצת הגיל 40–50 :

- בשנים שנבדקו במחקר (1995–2002) היה שיעור היורדים מהארץ בקרב הנושרים מבית-ספר תיכון כ-0.65%.
- שיעור היורדים בקרב מי שסיימו לימודים תיכוניים ואינם בעלי תואר אקדמי היה כ-0.78%.
- שיעור היורדים בקרב בעלי תואר בוגר היה כ-0.9%.
- שיעור היורדים בקרב בעלי תואר מוסמך ומעלה היה כ-1.5%.

נמצא כי בשתי קבוצות הגיל נשמרת מגמת גידול בשיעור הירידה ככל שהשכלה גבוהה יותר.

יצוין כי קריטריון ההשכלה יוצר הטיה שמגדילה באופן מלאכותי את שיעור היורדים המשכילים דווקא: במקרים רבים נסיעה לחו"ל לכמה שנים – גם אם נעשתה שלא במטרה לרדת מארץ, כמו במסגרת שליחות ציבורית, שבתון אקדמי, ייצוג חברה מסחרית וכו' – נרשמת כירידה, וגם סטודנטים הלומדים בחו"ל נרשמים כיוורדים – גם אלה שמתעתדים לחזור לארץ בתום לימודיהם. לדברי מחברי המחקר, גם אם מביאים בחשבון את ההטיה הזאת נשמר הדפוס הכללי של השפעת ההשכלה על הירידה מהארץ.

במחקר נבדקה בעיקר התופעה המכונה "בריחת מוחות". לדברי החוקרים, ישראל מאבדת במקרים רבים את פירות השקעתה בסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה לטובת מדינות אחרות, בעיקר ארה"ב ומדינות מערב אירופה. צעירים משכילים מישראל נשארים לעתים בחו"ל

גם אחרי תום לימודיהם, שכן במקרים רבים מוצעות להם שם משכורות גבוהות יותר ותשתיות מתקדמות יותר למחקר מאשר בארץ.¹⁰

בשנת 2004 היו רשומים כ-10,400 סטודנטים ישראלים במוסדות להשכלה גבוהה בחו"ל, כ-66% מהם בארבע מדינות: ארה"ב, בריטניה, גרמניה ואיטליה. מחציתם (כשליש מכלל הסטודנטים) היו רשומים במוסדות בארה"ב.¹¹

יצוין כי שיעור השהייה של סטודנטים ישראלים בארה"ב חמש שנים לאחר השלמת כתיבת הדוקטורט גבוה מ-50%.¹²

ממצאים נוספים שעלו במחקר:

- שיעור הירידה בקרב העולים הוותיקים דומה לשיעור הירידה בקרב ילידי ישראל.
- שיעור הירידה בקרב מי שעלו לישראל אחרי שנת 1989 גבוה בהרבה משיעור בקרב העולים הוותיקים וילידי הארץ.
- רבים מהצעירים המשכילים בקרב העולים מחבר המדינות היגרו מישראל לארצות המערב. כיום יש תופעה נרחבת למדי של הגירה לרוסיה.¹³

¹⁰ אריק גולד ועומר מואב, בריחת המוחות מישראל, "מרכז שלם" – המכון הכלכלי-חברתי, מאי 2006. לדברי החוקרים, הקיצוצים בתקציבי ההשכלה הגבוהה בשנים האחרונות הגבירו את בריחת המוחות מישראל.

¹¹ UNESCO, Institute for Statistics, Table 18: International flows of mobile students at the tertiary level (ISCED 5 and 6), at <http://stats.uis.unesco.org/ReportFolders/ReportFolders.aspx>, accessed: 25 June 2006.

¹² מרכז המחקר והמידע של הכנסת, תופעת בריחת המוחות וגיוס המוחות בעולם ובישראל, כתב רוך תקוה, 25 ביוני 2006, על-פי:

S. Vincent-Lancrin, Building Capacity through Cross-Border Tertiary Education, a paper prepared for the Unesco/OECD Australia Forum on Trade in Educational Services, 11–12 October 2004.

יש לציין כי "שיעור השהייה" (stay rate) אינו מודד את השהייה הרציפה בארה"ב, אלא כמה סטודנטים זרים שהשלימו תואר שלישי בשנה מסוימת היו בארה"ב כמה שנים מאוחר יותר. ייתכן שחלקם עזבו את ארה"ב וחזרו אליה בין מועד סיום הלימודים ובין מועד הסקר.

¹³ מחברי המחקר משערים כי ההסבר לכך הוא שרוסיה מאפשרת היום לאזרחיה המשכילים שמוכנים לעבודה קשה ליהנות מרמת חיים גבוהה מזו שמתאפשרת בישראל. שוק העבודה ברוסיה גמיש, הסקטור הציבורי בה קטן וכלכלת השוק מאפשרת תחרות על צעירים משכילים ומוכשרים, אשר נהנים עקב כך משכר גבוה ומשלמים מס הכנסה בשיעור נמוך מאוד מהכנסתם – כ-13% בלבד.

6. הגורמים העיקריים לירידה מהארץ

היורדים מהארץ מתחלקים לכמה קבוצות על-פי הגורמים לירידה, כמפורט להלן:

- ישראלים השואפים לשפר את תנאי חייהם ויוצאים לחו"ל בשל בעיות כלכליות שהם נתקלים בהן בארץ, כגון אבטלה, יוקר המחיה, מיסוי גבוה, שכר נמוך מהשכר שיוכלו לקבל בחו"ל ועוד;
- סטודנטים או חוקרים השואפים להשלים את לימודיהם בחו"ל בתנאים טובים יותר מאלה שמתאפשרים בארץ;
- עולים חדשים שלא השתלבו בארץ מבחינה תעסוקתית בשל אי-התאמה מקצועית לשוק העבודה בארץ. לפי המחקר של המשרד לקליטת העלייה שנזכר לעיל,¹⁴ בקרב יורדים אלה קבוצת צעירים בעלי השכלה גבוהה בהשוואה לכלל העולים החדשים.

סקרים שנערכו בקרב יורדים הראו כי **המצב הפוליטי והביטחוני בארץ אינו מהסיבות הראשיות לירידה.**¹⁵

¹⁴ שמואל אדלר, הירידה בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר שעלו בתקופה שבין 1.1.89 ובין 31.12.02, המשרד לקליטת העלייה – האגף לתכנון ולמחקר, פברואר 2004.

¹⁵ אריק גולד ועומר מואב, בריחת המוחות מישראל, "מרכז שלם" – המכון הכלכלי-חברתי, מאי 2006; אדלר, שם; אשר פרידברג, הירידה מן הארץ: ביבליוגרפיה מוערת, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 1996.

7. מקורות

ספרים ומחקרים

אדלר שמואל, הירידה בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר שעלו בתקופה שבין 1.1.89 ובין 31.12.02, המשרד לקליטת העלייה – האגף לתכנון ולמחקר, פברואר 2004.

גולד אריק ומואב עומר, בריחת המוחות מישראל, "מרכז שלם" – המכון הכלכלי-חברתי, מאי 2006.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 56, 2005.

פרידברג אשר, הירידה מן הארץ: ביבליוגרפיה מוערת, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 1996.

UNESCO, Institute for Statistics, Table 18: International flows of mobile students at the tertiary level (ISCED 5 and 6), at <http://stats.uis.unesco.org/ReportFolders/ReportFolders.aspx>, accessed: 25 June 2006.

Vincent-Lancrin S., Building Capacity through Cross-Border Tertiary Education, a paper prepared for the Unesco/OECD Australia Forum on Trade in Educational Services, 11–12 October 2004.

מסמכי הכנסת

מרכז המחקר והמידע, תופעת בריחת המוחות וגיוס המוחות בעולם ובישראל, כתב רון תקוה, 25 ביוני 2006.

מרכז המחקר והמידע, הגירה וקליטת הגירה, כתב אלעד ואן גלדר, 26 בינואר 2004.

מכתבים ושיחות טלפון

הוכמן-כהן מירית, המרכז למידע סטטיסטי בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מכתב, 17 ביולי 2006.

שפס מרינה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיחות טלפון, 22 ביוני ו-30 ביולי 2006.